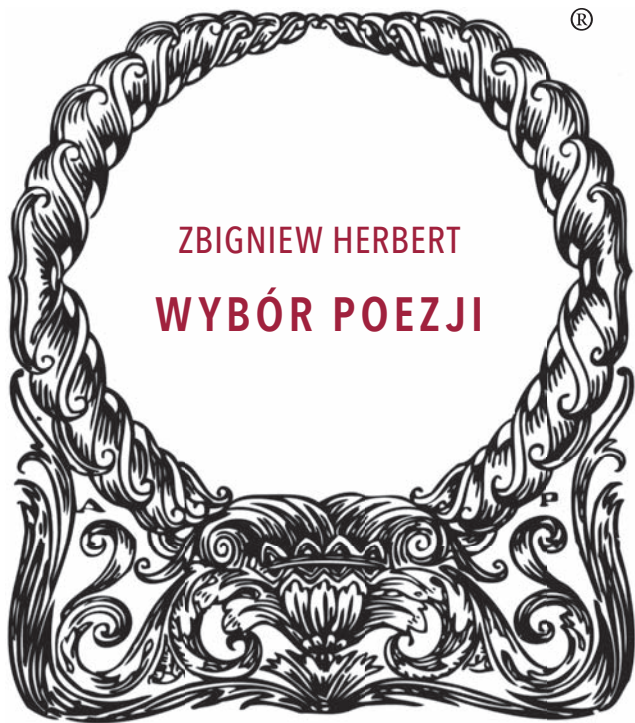

BIBLIOTEKA NARODOWA

ZBIGNIEW HERBERT
WYBÓR POEZJI

ZAKŁAD NARODOWY IM. OSSOLIŃSKICH

Zbigniew Herbert

ZBIGNIEW HERBERT

Wybór poezji

Wstęp i opracowanie

MAŁGORZATA MIKOŁAJCZAK

Wydanie pierwsze

Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Wrocław 2018

Seria „Biblioteka Narodowa” ukazuje się pod patronatem
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Rada Naukowa „Biblioteki Narodowej”: Józef Bachórz, Tomasz Chachulski,
Jerzy Jarzębski, Alina Kowalczykowa (przewodnicząca), Ryszard Nycz

Redaktor „Biblioteki Narodowej”: Stanisław Bereś

Recenzent tomu: Jacek Łukasiewicz

Redaktor prowadząca: Anna Krzywania

Redakcja *Wstępu* i opracowania: Dorota Ucherek

Korekta: Inez Kropidło, Anna Gądek

Redakcja techniczna: Stanisława Treła

Ilustracja na frontyspisie: Zbigniew Herbert, 1963.

Fot. PAP / Marek Langda

Skład: Robert Oleś, Ewa Ostafin / dzd.pl

Druk i oprawa: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN Sp. z o.o.

Wydawnictwo Ossolineum

50-139 Wrocław, ul. Szewska 37

e-mail: wydawnictwo@ossolineum.pl

www.wydawnictwo.ossolineum.pl

Kontakt z „Biblioteką Narodową”: bn@ossolineum.pl

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2016

© Copyright by Katarzyna Herbert, Beata Lechnio and Rafał Żebrowski

Wydanie I, Wrocław 2018

ISSN 0208-4104 · ISBN 978-83-65588-68-5

WSTĘP

I. RYS BIOGRAFICZNY. ŻYCIE I LEGENDA

Legenda (auto)biograficzna. Nocą 28 lipca 1998, gdy w warszawskim Instytucie Gruźlicy i Chorób Płuc umierał Zbigniew Herbert, w stolicy grzmiało, a niebo rozjaśniały błyskawice podobne do tej, którą przedstawia reprodukcja na okładce ostatniej książki wydanej za życia poety – *Epilogu burzy* (1998). Okoliczności śmierci autora nieoczekiwanie sprzęgły się z koncepcją pożegnalnego tomu i ów finalny akord metaforycznie domknął jego niespokojne losy, co później chętnie podkreślali krytycy. Znacząca wydaje się jednak nie tyle anegdotyczna warstwa tej historii, ile to, że pokazuje ona styl odbioru, który wpisał się w sposób myślenia na temat Herberta. Jeśli „biografia nie jest nigdy jedynie zbiorem faktów dokumentalnie zaświadczonych ani wyłącznie czystą legendą, lecz zwykle mieszanką składników obu kategorii”, jak charakteryzuje ją Janusz Sławiński¹, to w tym wypadku proporcje zostają zdecydowanie zachwiane, a na plan pierwszy wysuwa się element mityzującej opowieści.

Znamienne, że legenda poety nie blednie w miarę sukcesywnego zapełniania miejsc pustych w jego życiorysie. Nie osłabia jej – wręcz przeciwnie: utrwala i wzmacnia – ogłaszanie kolejnych listów, opowieści biograficznych, wspomnień. Pomimo wysiłku badaczy życie

---

¹ J. Sławiński, *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, w: idem, *Próby teoretycznoliterackie*, Warszawa 1992, s. 152.

Herberta wciąż pozostaje nieodczytanym do końca szyfrem; odbiciem figury życia-zagadki, powracającej w jego twórczości i zaprojektowanej, wolno przypuszczać, również w odniesieniu do „ja” poetyckiego. A przecież, odchodząc „z węzłkiem zgrzebnej tajemnicy” (*Pan Cogito obserwuje zmarłego przyjaciela*), twórca *Pana Cogito* pozostawił wyrazisty autoportret – „księcia niezłomnego” polskiej poezji. Budulcem tego wizerunku jest tyleż materia wierszy, co kreacja osnuta wokół faktów, mitów i przemilczeń, którą celnie pointuje tytuł jednej z monografii poświęconych poecie (wzięty z jego prozy poetyckiej): *Uśmiech Sfinksa*².

Ci, którzy mieli okazję znać Herberta, podkreślali, że nie zwierzał się on ze spraw osobistych. Był powściągliwy i bardzo dyskretny. „Po prostu nie lubię autobiografii” – tłumaczył w rozmowie z Markiem Oramusem (HN 107)³, i jeśli już publicznie wypowiadał się na swój temat, to właśnie w wywiadach. Zwierzenia te należy jednak traktować ostrożnie, a nieufność wskazana jest m.in. z tego względu, że poeta często wpisywał własną biografię w porządek wartości, który projektował w wierszach. W autokomentarzach zwracał zresztą uwagę na napięcie istniejące między osobowością „lepszą” a niespójną i pełną pęknięć egzystencją. „Człowiek jest nie tylko tym, czym jest, ale tym, czym chciałby być” – mówił w jednym z wywiadów (HN 29), a w innym miejscu wyjaśniał, że to w poezji zawiera się najlepsza częśćka jego samego, gdyż:

Człowiek piszący realizuje się w pisaniu takim, jakim pragnąłby być, a nie takim, jakim jest. Pracuje on nieustannie nad swego rodzaju

---

2 Zob. J. Kornhauser, *Uśmiech Sfinksa. O poezji Zbigniewa Herberta*, Kraków 2001.

3 Zob. *Wykaz skrótów*, s. CCLXXXVI.

ideałem osobistym, który niewiele ma wspólnego z jego osobowością codzienną⁴.

Przywołajmy jeszcze jeden cytat, tym razem z opowieści o Torrentiusie, tajemniczym malarzu, oskarżanym o niemoralność i herezję, który, jak napisze o nim Herbert:

W spadku pozostawił nam alegorię powściągliwości – dzieło wielkiej dyscypliny, samowiedzy i ładu, jakby sprzeczne z jego szalonym egzystencjalnym doświadczeniem. Ale tylko prostaczkowie i naiwni moralizatorzy domagają się od artysty przykładowej harmonii życia i dzieła. [MNW 120]

Trudno oprzeć się wrażeniu, że podsumowując burzliwe dzieje niezwykłego twórcy i zachwycając się jego dziełem „tak wspaniale cielesnym i klasycznie zamkniętym” (MNW 119), autor *Martwej natury z wędzidłem* myślał także o sobie.

Problem związków między biografią a legendą Herberta nie sprowadza się jednak do niewspółmierności ideału i życia; jest bardziej złożony. Trzeba tu wziąć pod uwagę cechy osobowościowe poety, który, mówiąc o sobie, miał zwyczaj ironizować, nakładać maski, bawić się z rozmówcą. „Różnymi mistyfikacjom nigdy właściwie nie było końca – wspomina jeden z kolegów Herberta – a to jakiś telefon z absurdalnym pytaniem lub z co najmniej dziwnym poleceniem, a to – gdy już nadeszła pora zagranicznych wyjazdów – niespodziewana postać zjawiająca się w śmiesznej masce” (UT 6). Poeta lubił w żartach podawać się za kogoś innego; rodzinne historie często ubarwiał

---

4 Cyt. za: K. Dedecius, *Uprawa filozofii. Zbigniew Herbert w poszukiwaniu tożsamości*, tłum. E. Feliksiak, w: *Poznawanie Herberta*, wybór, wstęp A. Franaszek, [t. 1], Kraków 1998, s. 168.

fantazją, np. jednemu ze swych interlokutorów opowiadał o tym, że jako dziecko z trudem przechodził do kolejnej klasy: „byłem ostatni z ostatnich. No, może przedostatni” (NZP 54). Anegdoty biograficzne, mistyfikacje i konfabulacje wyrastały także z predylekcji teatralnych (ich autor w młodości pragnął być aktorem, chętnie też inscenizował różne improwizowane scenki, a w swojej twórczości przywoływał motywy teatralne i przyrównywał życie do teatru). Głównie jednak brały się z niepospolitego poczucia humoru, należącego do najbardziej wyrazistych rysów osobowości Herberta. Poeta miał nie tylko talent komiczny, ale też duży dystans do siebie i świata, a przy tym jak mało kto potrafił łączyć błyskotliwy dowcip ze śmiertelną powagą – cechę tę zapamiętywał niemal każdy, kto miał okazję się z nim zetknąć. Julia Hartwig we wspomnieniu napisze:

Żart jego [tj. Herberta] był zawsze pierwszej próby, a znał żartu odcieni tysiące, od lekkich jak piórko do boleśnie kąśliwych, kiedy mu coś nie przypadło do gustu; żart swobodny, żart ironiczny, żart sarkastyczny. [w 181]

Ów humor, warto zauważyć, towarzyszył poecie do końca, a najlepszym tego przykładem są utwory zawarte w poźegnalnym *Epilogu burzy* (takie jak np. *Pal*, *Ostatni atak*, *Mikołajowi*, *Urwanie głowy* czy *Koniec*), które – mimo że poruszają tematykę trudną i poważną (dotyczącą cierpienia, choroby, szykowania się do śmierci) – operują różnymi odcieniami komizmu i są utrzymane w żartobliwej tonacji.

Tendencja do konceptualizacji egzystencjalnego projektu, dochodząca do głosu w życiu i twórczości poety, miała też innego typu uwarunkowania. W dużym stopniu wyrastała z pragnienia, by wpisywać porządek egzystencji w większą całość i projektować go na kod kultury. Dlatego Herbertowskie strategie autokreacyjne zazwyczaj uruchamiały

różnego rodzaju skojarzenia kulturowe – np. w wierszu *Fotografia* na los bohatera, którego można utożsamić z „ja” autorskim, nakłada się historia biblijnego Izaaka. Także biograficzną autonarrację ubierał Herbert w kostium mitu. W jednym z ostatnich wywiadów, mówiąc o swoim dzieciństwie, objaśniał: „I to był właściwie początek mitologii, ojciec – Zeus, babcia – dobrotliwe bóstwo pośredniczące. A jeszcze do tego mama – Afrodyta” (NZP 54).

Motywacja kulturowa znajdowała uzasadnienie w klasycystycznej teorii poezji. Herbert dzielił z klasykami niechęć do ujawniania uczuć i odsłaniania własnego „ja”. Konsekwentnie odcinał się też od ekspresywnego stylu odbioru swych wierszy, a jego dążeniu do znalezienia tzw. *objective correlative* („obiektywnego korelatu”, „odpowiednika przedmiotowego”, tj. zasady polegającej na unikaniu nazywania emocji i dawania im wyrazu w zobiektywizowanych przedstawieniach; głosił ją jeden z mistrzów Herberta, Thomas Stearns Eliot) towarzyszyła skłonność do konstruowania licznych ról podmiotu, w tym persony lirycznej. Z jednej strony głos poety udzielany był postaciom, których kreacja implikowała odległość wobec autorskiego „ja”, z drugiej – kostium kulturowy szyfrował doświadczenie, uchylając możliwość lektury naiwnie genetycznej (wywodzącej treści wierszy bezpośrednio z biografii).

Innym jeszcze ważnym powodem szyfrowania przekazów, który w mniejszym stopniu oddziałał na wątki autobiograficzne, miał jednak znaczący wpływ na poetykę utworów (m.in. na kreację „ja” lirycznego i typy stosowanej ironii), była sytuacja polityczna panująca w powojennej Polsce, przez Herberta traktowana w kategoriach „czwartego rozbioru”. Okres PRL-u (lata 1952–1989), na który przypada rozwój literacki poety, to czas ograniczania wolności słowa, panowania cenzury. Aby ominąć instytucję kontroli, niedopuszczającej do druku

tekstów kwestionujących linię polityczną rządu, ludzie pióra sięgali po alegorię i tzw. język ezopowy. Herbert był tu bez wątpienia mistrzem: „wypracowałem pewien styl pisania z myślą o obchodzeniu cenzorskich zakazów” (HN 200) – przyznawał po latach⁵.

Reasumując, związki twórczości poety z biografią, niewątpliwie ważne i bogate, okazują się trudne do uchwycenia i bynajmniej nie podlegają regule prostego przeniesienia. Unaocznia to treść takich utworów, jak *Mój ojciec*, *Rozmyślenia o ojcu*, *Mama*, *Siostra*, a także dwóch wierszy zatytułowanych *Życiorys* (pierwszy pochodzi z tomu *Hermes, pies i gwiazda*, drugi z tomu *Rovigo*). Ich nagłówki zachęcają do lektury w kluczu autobiografii, tego rodzaju interpretacja rodzi jednak zabawne nieporozumienia. Przykładem może być wniosek wysnuty przez jednego z badaczy z odczytania wiersza *Mój ojciec*, tj. że poeta został wcześniej osierocony przez rodzica. Niemniej ten sam utwór paradoksalnie potwierdza prawidłowość odwrotną i dowodzi, że to właśnie w wierszach zostały zapisane niewyartykułowane w innym miejscu tropy egzystencji. Ojciec poety, ukazany tu jako baśniowy podróżnik, w rzeczywistości bardzo lubił różnego rodzaju wyprawy – wspinał się po górach, uczestniczył w spływach kajakowych, zwiedzał obce kraje (to od niego, można przypuszczać, syn przejął zamiłowanie do wojaży). Niebezpiecznie ofiarowując mu pod choinkę książkę o „nowej Azji”, poeta zaopatrzył ją w dedykację, w której nazwał

---

5 Ryszard Nycz pisze w tym kontekście o Herbercie, że cała jego twórczość ma charakter alegoryczno-ezopowy (*Literatura polska w cieniu cenzury (wykład)*, „Teksty Drugie” 1998, nr 3, s. 17). Osobny artykuł poświęcił tej kwestii John Maxwell Coetzee: *Zbigniew Herbert and the Figure of the Censor*, „Salmagundi” nr 88/89 (jesień 1990 – zima 1991). Warto pamiętać, że dopiero trzy ostatnie tomy poetyckie Herberta (*Elegia na odejście*, *Rovigo* i *Epilog burzy*) ukazały się po zniesieniu cenzury.

rodzica – tak samo jak w wierszu *Mój ojciec* – Sindbadem. Dodajmy, że Herbert senior podejmował tę narrację i, tłumacząc awersję do samotnych podróży, która nasiliła się wraz z wiekiem, pisał: „Zgubiłem gdzieś mój czarodziejski dywan” (HKR 142).

W twórczości poety, w jego „sowich zagadkach” zaszyfrowane zostały sytuacje i wydarzenia, o których Herbert mówił w sposób zawołany lub... niechętnie, takie jak np. młodzieńcza miłość do „Muzy”, zaangażowanie w działalność konspiracyjną czy uczestnictwo w życiu literackim PRL-u. Jednym z liryków zawierających trop autobiograficzny jest wiersz *Jak nas wprowadzono* (pierwotnie zatytułowany *Jak mnie wprowadzono*), ukazujący mechanizmy kreowania „oddolnego ruchu literackiego” w pierwszych powojennych latach. Herbert w 1948 roku został przyjęty do Związku Literatów Polskich i choć niebawem pod wpływem akcji politycznych, w które angażowano ludzi pióra, zeń wystąpił, to zaprezentowaną tu sytuację można by do niego odnieść. W zakończeniu wiersza pojawia się obraz ciemnego rękawa i znikającego w nim kawałka tortu, którym kuszono poetów – łatwo skojarzyć go z przynętą lub... z figurą wstydu.

Jednak do legendy poety przeniknęły głównie innego typu fakty, eksponujące jego męstwo, niezłomność, odpowiedzialność i wierność. Na ów heroiczny wariant składa się wizerunek Herberta kombatanta (działającego w akowskim podziemiu), Herberta nieprzejednanego antykomunisty, który, odrzucając współpracę z systemem i płynące z niej profity, wybrał los wygnańca; wreszcie Herberta jako obrońcy poniżonych i skrzywdzonych. Wszystkie te oblicza ściśle sprzęgły się z wartościami, które promował on w swych wierszach, pisząc o wierności, współczuciu, postawie wyprostowanej i „potędze smaku”.

Zaangażowanie etyczne towarzyszy całej twórczości autora *Struny światła*, przy czym miano „poety niezłomnego” przyłgnęło do niego

głównie za sprawą *Przesłania Pana Cogito* i tomu *Raport z obłąkanego Miasta*, wydane go przez Instytut Literacki w Paryżu po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego. Trzeba zarazem pamiętać, że bezkompromisowość, zaangażowanie w sprawy kraju, solidarność ze słabszymi przejawiały się nie tylko w liryce. Herbert aktywnie włączał się w różnego rodzaju akcje niepodległościowe i wspierał protesty przeciwko rządowi komunistów, wiele razy stawał też w obronie pokrzywdzonych i represjonowanych przez system (będzie o tym mowa w podrozdziale zatytułowanym *Powroty do Polski. Działalność literacka i zaangażowanie polityczne*). Niewątpliwie był patriotą, nazywał jednak swój patriotyzm „gorzkim” i tak go tłumaczył:

jeżeli Niemcy czy Francuzi popełniają głupstwo u siebie, nie bardzo się przejmują. Takie same głupstwa czy nieprawości popełniane przez Polaków w Polsce przyprowadzają mnie do wściekłości. Narodem wybranym mój naród nie jest na pewno, ale ponieważ jest mi najbliższy, uroiłem sobie, że powinien dążyć do doskonałości. Reakcja uczuciowa na przewiny czy niesprawiedliwości społeczne tutaj jest więc ostrzejsza. [HN 106]

Niemalże udział w tworzeniu legendy poety mieli jego przyjaciele i znajomi. Przykładowo, popularna i chętnie powtarzana była wypowiedź Leopolda Tyrmanda, który przedstawił trudną sytuację Herberta, żyjącego w biedzie i zmuszonego pracować, by pomagać ojcu i matce⁶.

Myślę, że gdyby Tyrmand rozwinął trochę szerzej pomysł o „schorowanych rodzicach” i uzupełnił go podaniem Twego konta bankowego – znana ofiarność naszego społeczeństwa pozwoliłaby Ci na przetrzymanie kilku lat bez pracy zarobkowej. [HKR 55]

---

6 Zob. L. Tyrmand, *Dziennik*, „Tygodnik Powszechny” 1957, nr 14.

WYBÓR POEZJI

* * *

Palce wrzeczona dźwięków przyczynę melodii
 Zanim złożysz na strunach by mówić z powietrzem
 Połóż na własnej twarzy niech je oddech przetrze
 Pomyśl jak Jan Sebastian znalazł klucz do nieba
 5 Którym przedtem otwierał tylko pięciolinie

*

Palce wrzeczona linii mądry rysownicy
 kładą na białych kartach których kształt wykwita
 I trwają nad zmiennością lat trwogi wyzbyte
 Księżniczki holbeinowskie zaszyte w uśmiechy
 10 Których wargi są wagą przyszłych konstelacji

---

* * * (PALCE WRZECIONA DŹWIĘKÓW...)

Prwdr. „Tygodnik Powszechny” 1950, nr 51/52, z dedykacją: „Jerzemu Zawieyskiemu”.

w. 1 *Palce wrzeczona* – metafora wrzeczona, która odnosi się do palców poetów „tkających” materię wiersza, powróci w zmienionej wersji (jako metafora krosna) w wierszu *Tkanina*, zamykającym pożegnalny *Epilog burzy*.

w. 4 *Johann Sebastian Bach* (1685–1750) – niemiecki kompozytor i organista, mistrz utworów polifonicznych, jeden z najwybitniejszych twórców w dziejach muzyki.

w. 9 *Hans Holbein (młodszy)* (1497/1498–1543) – niemiecki malarz, rysownik i grafik, przedstawiciel renesansu, znany głównie jako portrecista.

*

Palce wrzeczona wierszy o młodzi poeci
Ważcie długo na wargach nim dotkniecie karty
by ponad zamęt świata zatopione barwy
Zapach odejścia w kwiatach i nietrwałość słów
15 Słyszano głos jedyny głos który nas woła

Namalował wiele znanych portretów, wśród nich Krystyny, księżnej Mediolanu, o której pisali w wierszach m.in. Konstanty Ildefons Gałczyński i Kazimiera Iłakowiczówna.

Usta proszą

może podejść Ciebie szeptem
bolesnym ruchem małych warg

może wypiję Ciebie z ciszą
nocnych ogrojców i czuwania

- 5 może przywołam jasny promień
aby otworzył twarde czoło

którego nie znam i nie umiem
którego przeto trudno kochać

może podejść Ciebie szeptem –

- 10 którego dotknąć nie potrafię
który wypełniasz mnie do dna

Apel

Tyle razy
tyle razy muszę powtarzać
jestem
gdy czytają nasz katalog
5 żywych i umarłych

to jest małe szkolne kłamstwo
i moje prawo do was

Przychodźcie nocą
w piórach z rozdartych pierzyn
10 czarni aniołowie z getta

z lasu
pachnącego igliwem i krwią

z pociągów
długich jak głodowa śmierć

15 w dłoniach waszych
nie ma ani skargi ani żelaza

APEL

Prwdr. „...każdej chwili wybierać muszę”. *Almanach poetycki*, Warszawa 1954.

W rękopisie poety wiersz ma dedykację: „Kolegom walczącym i zabitym”.

w palcach poplamionych atramentem
przynosicie muszle szumiące kartką z atlasu
projekt ucieczki z domu
20 i ucieczki na księżyc

to jest mały bunt wyobraźni
i moje prawo do was

potem jest wielka przerwa
uniesione wieko pamięci
25 w czasie przerwy prowadzimy atak
podając na końcach palców
piłkę lekką jak zwycięstwo
pocisk nie wybuchły

za was muszę
30 dopowiadać słowa urwane
odrabiać uśmiech
pozdrawiać ustami powietrze
nieść w rękach lecących wzdłuż ciała
gorzkie ziarno nadziei
35 skradzione owoce miłości

to jest mała praca pamięci
i moje prawo do was

tyle razy
tyle razy muszę powtarzać
40 jestem

gdy czytają nasz katalog
z którego nie dam
wymazać

SPIS TREŚCI

WSTĘP

I RYS BIOGRAFICZNY. ŻYCIE I LEGENDA	V
Legenda (auto)biograficzna	V
Okres lwowski. Dzieciństwo i młodość	XIV
Lata powojenne. Od wyjazdu ze Lwowa do debiutu książkowego	XXII
Podróże	XXXI
Powroty do Polski. Działalność literacka i zaangażowanie polityczne	XXXVI
Ostatnie lata poety	XL
Żywoć pośmiertny. Ranga Herberta	XLV
II ŚWIAT POETYCKI: IDEE PRZEWODNIE, WARTOŚCI, TEMATY	L
Punkt wyjścia: katastrofa	L
Krąg wartości. Etyka Herberta	LIII
Wierność i współczucie – podstawowe współrzędne poezji	LVIII
Rola pamięci. Umarli	LXV
Przeszłość i historia. Dwa porządki czasu	LXIX
„Stare tematy ludzkości”. Reinterpretacja tradycji	LXXIV
Temat polityczny. Diagnoza PRL-u	LXXXI
Sztuka	LXXXVI

	Na styku estetyki i etyki. Dwie nogi Pana Cogito	XCII
	Poeta i poezja	XCVI
	Wiara i religia	CII
	Przedmioty	CVIII
	Naród i ojczyzna. Miasto	CXIV
III	WIERSZ HERBERTA (JĘZYK, STYL, POETYKI)	CXX
	Pozorna prostota	CXX
	W poszukiwaniu własnej dykcji poetyckiej.	
	Juwenilia	CXXIII
	Poetyki zarzucone. Symbolizm i sentymentalizm	CXXVII
	Nurt elegijny	CXXXII
	Klasycyzm	CXXXVII
	Ironia	CXLV
	Liryka roli i liryka maski. Persona liryczna	CLI
	Antynomie i paradoksy	CLIV
	Wzniosłość i komizm. Mowa podwyższona	CLIX
	Humor Herberta	CLXV
	Wersyfikacja	CLXX
	Proza poetycka	CLXXXI
	Jak czytać poezję Herberta? Wiersze-zagadki	CLXXXVI
IV	OBLICZA HERBERTA. PRZEMIANY RECEPCJI	CXCIV
	Portret w ruchu. Problemy odbioru	CXCIV
	Dramaturg	CXCVI
	Eseista	CCI
	Herbert w listach	CCX
	Klasyk	CCXIV
	Poeta kultury	CCXIX

Moralista	CCXXIII
Wyniany arkadyjczyk	CCXXVIII
Herbert polityczny	CCXXXI
Ironista	CCXXXV
Pan Cogito	CCXXXVIII
Poeta metafizyczny	CCXLI
Herbert romantyk	CCXLVI
„Inny Herbert”. Autor <i>Epilogu burzy</i>	CCXLIX
„Herbert kontra Herbert”. Spory o poetę	CCLIII
Herbert nieznanym	CCLXI
Herbert w przekładach	CCLXV
„co będzie / kiedy ręce / odpadną od wierszy”	CCLXXVII
NOTA EDYTORSKA	CCLXXXIII
WYKAZ SKRÓTÓW	CCLXXXVI
INFORMACJA O AUTORCE OPRACOWANIA	CCLXXXVIII
WYBRANA BIBLIOGRAFIA	CCXC

WYBÓR POEZJI

UTWORY ROZPROSZONE

*** (<i>Palce wrzecziona dźwięków...</i>)	5
Usta proszą	7
Apel	8

STRUNA ŚWIATŁA (1956)

Dwie krople	13
Dom	15
Pożegnanie września	16

Trzy wiersze z pamięci	18
Poległym poetom	22
Białe oczy	24
Czerwona chmura	25
Napis	27
Mój ojciec	29
Do Apollina	31
Do Ateny	34
O Troi	36
Do Marka Aurelego	39
Kapłan	41
O róży	43
Architektura	46
Struna	48
Cmentarz warszawski	50
Testament	52
Las Ardeński	54
Mama	57
Drży i faluje	60
Uprawa filozofii	61
*** (<i>Pryśnie klepsydra...</i>)	63
Wersety panteisty	65
Kłopoty małego stwórcy	66
Ballada o tym że nie giniemy	69
Stołek	71
Zimowy ogród [<i>Jak liście opadały powieki...</i>]	72
Wawel	74
Przypowieść o królu Midasie	76
Fragment wazy greckiej	80

Nike która się waha	82
Dedal i Ikar	84
Arijon	87

HERMES, PIES I GWIAZDA (1957)

Wiersze

Chrzest	93
U wrót doliny	96
Dotyk	99
Chciałbym opisać	101
Głos	104
Podróż do Krakowa	107
Ciernie i róże	109
Co robią nasi umarli	111
Przypowieść	114
Kołatka	116
Wybrańcy gwiazd	118
Trzy studia na temat realizmu	120
Nigdy o tobie	123
Niepoprawność	125
Dojrzałość	126
Balkony	128
Deszcz	130
Pan od przyrody	133
Siódmy anioł	136
O tłumaczeniu wierszy	140
Różowe ucho	142
Epizod	144
Jedwab duszy	146

Moje miasto	148
Pięciu	151
Życiorys [<i>Napisał pierwszy wiersz o róży...</i>]	154
Do pięści	161
Prośba [<i>Naucz nas także palce zwiijać...</i>]	162
Ornamentatorzy	163
Pieśń o bębnie	165
Mały ptaszek	167
Przypowieść o emigrantach rosyjskich	170
Jak nas wprowadzono	172
Substancja	175
Odpowiedź	177
Węgrom	179
 Proza poetycka	
Skrzypce	180
Pijacy	181
Przedmioty	182
Muszla	183
Kraj	184
Kot	185
Krasnoludki	186
Epizod w bibliotece	187
Osa	188
Wariatka	189
Raj teologów	190
Umarli	191
Krypta	192
Po koncercie	193

Piekło	194
Mur	195
Wilk i owieczka	196
Wieża	197
Kawiarnia	198
Niedźwiedzie	199
Od końca	200
W drodze do Delf	201
Wiatr i róża	202
Kura	203
Klasyk	204
Malarz	205
Hermes, pies i gwiazda	206
Las	207
Cesarz	208
Słoń	209
Ofiarowanie Ifigenii	210
W szafie	212
Magiel	213
Z technologii łez	214
Sen cesarza	215
Księżyc	216
Bajka ruska	217

STUDIUM PRZEDMIOTU (1961)

Pudełko zwane wyobraźnią	221
Nic ładnego	223
W pracowni	225
Czarna róża	227

Apollo i Marsjasz	229
Fragment	232
Mona Liza	234
Ostatnia prośba	238
Szuflada	241
Nasz strach	243
Z mitologii	245
Jonasz	246
Powrót prokonsula	249
Tren Fortynbrasa	251
Miasto nagie	254
Rozważania o problemie narodu	256
Ojcowie gwiazdy	258
Próba opisu	259
Studium przedmiotu	261
Kamyk	267
Tamaryszek	269
Objawienie	271
Głos wewnętrzny	274
Do moich kości	276
Gwóźdź w niebie	278
Drewniana kostka	279
Zegar	280
Serce	281
Diabeł	282
Żeby tylko nie anioł	283
Ostrożnie ze stołem	284
Krzesała	285
Drwal	286

NAPIS (1969)

Prolog	289
Wyspa	293
Zejście	294
Przebudzenie	295
Miejsce	296
Postój	298
*** (<i>jest świeża...</i>)	299
Zimowy ogród [<i>zastukał pazur mrozu w okno...</i>]	301
Na marginesie procesu	303
Przesłuchanie anioła	305
Sprawozdanie z raję	307
Longobardowie	309
Epizod z Saint-Benoît	310
Opis króla	312
Diabeł rodzimy	313
Ozdobne a prawdziwe	314
Tusculum	315
Cernunnos	316
Góra naprzeciw pałacu	318
Brzeg	319
Próba rozwiązania mitologii	320
Brak węzła	321
Świt	322
Układała swe włosy	323
Zegarek na rękę	324
Chińska tapeta	325
Męczeństwo Pana Naszego malowane przez Anonima z kręgu mistrzów nadreńskich	326

*** (<i>Zasypiamy na słowach...</i>)	327
Dlaczego klasycy	329
Co będzie	332
PAN COGITO (1974)	
Pan Cogito obserwuje w lustrze swoją twarz	335
O dwu nogach Pana Cogito	337
Rozmyślania o ojcu	339
Matka	341
Siostra	342
Pan Cogito a perła	343
Poczucie tożsamości	345
Pan Cogito myśli o powrocie do rodzinnego miasta	346
Pan Cogito rozmyśla o cierpieniu	348
Przepaść Pana Cogito	350
Pan Cogito a myśl czysta	353
Pan Cogito czyta gazetę	355
Domy przedmieścia	357
Alienacje Pana Cogito	359
Pan Cogito obserwuje zmarłego przyjaciela	361
Późnojesienny wiersz Pana Cogito przeznaczony dla kobiecych pism	364
Żeby wywieść przedmioty	365
Pan Cogito rozważa różnicę między głosem ludzkim a głosem przyrody	366
Sekwoja	368
Ci którzy przegrali	370
Pan Cogito biada nad małością snów	372
Pan Cogito a poeta w pewnym wieku	374

Pan Cogito a pop	380
Pan Cogito spotyka w Luvrze posązek Wielkiej Matki	383
Historia Minotaura	385
Stary Prometeusz	387
Kaligula	388
Hakeldama	391
Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy	393
Rozmyślenia Pana Cogito o odkupieniu	397
Pan Cogito szuka rady	399
Gra Pana Cogito	402
Co myśli Pan Cogito o piekle	408
Pan Cogito o postawie wyprostowanej	409
Przesłanie Pana Cogito	413

RAPORT Z OBLĘŻONEGO MIASTA (1983)

Co widziałem	417
Ze szczytu schodów	419
Dusza Pana Cogito	422
Tren	425
Do rzeki	426
Dawni Mistrzowie	427
Modlitwa Pana Cogito – podróżnika	430
Pan Cogito – powrót	434
Pan Cogito i wyobraźnia	438
Do Ryszarda Krynickiego – list	443
Pan Cogito a długowieczność	447
Pan Cogito o cnocie	452
Przecucia eschatologiczne Pana Cogito	455
Kołysanka	459

Fotografia	462
Babylon	464
Boski Klaudiusz	466
Potwór Pana Cogito	472
Damastes z przydomkiem Prokrustes mówi	477
Anabaza	479
Porzucony	481
Beethoven	486
Pan Cogito z Marią Rasputin – próba kontaktu	488
Izydora Duncan	496
Posłaniec	501
17 IX	502
Pan Cogito o potrzebie ścisłości	504
Potęga smaku	511
Pan Cogito – zapiski z martwego domu	514
Raport z oblężonego Miasta	521
ELEGIA NA ODEJŚCIE (1990)	
Dęby	527
Przemiany Liwiusza	529
Rodzina <i>Nepenthes</i>	533
Tarnina	535
Msza za uwięzionych	538
Małe serce	541
Prośba [<i>Ojczy bogów i ty mój patronie Hermesie...</i>]	544
Heraldyczne rozważania Pana Cogito	546
Pożegnanie	548
Podróż	549
Wit Stwosz: Uśnięcie NMP	553

Modlitwa starców	554
Pana Cogito przygody z muzyką	556
Domysły na temat Barabasa	564
Elegia na odejście pióra atramentu lampy	566

ROVIGO (1992)

Do Henryka Elzenberga w stulecie Jego urodzin	577
Książka	579
Życiorys [<i>Byłem chłopcem cichym...</i>]	581
Mademoiselle Corday	584
Ręce moich przodków	586
Wilki	587
Guziki	589
Obłoki nad Ferrarą	591
Homilia	595
Widokówka od Adama Zagajewskiego	597
Do Piotra Vujičića	600
Do Jehudy Amichaja	602
Wstyd	604
Przysięga	606
Zwierciadło wędruje po gościńcu	608
Chodasiewicz	613
Pan Cogito na zadany temat: „Przyjaciele odchodzą”	616
Kalendarze Pana Cogito	622
Achilles. Pentezylea	626
Czarnofigurowe dzieło Eksekiasa	627
Do Czesława Miłosza	628
Rovigo	629

EPILOG BURZY (1998)

Babcia	633
Brewiarz [<i>Panie, dzięki Ci składam...</i>]	635
Brewiarz [<i>Panie, obdarz mnie zdolnością...</i>]	636
Brewiarz [<i>Panie, pomóż nam wymyślić...</i>]	638
Brewiarz [<i>Panie, wiem że dni moje są policzone...</i>]	639
Dalida	641
Dałem słowo	644
Język snu	646
Kant. Ostatnie dni	648
Koniec	650
Kwiaty	651
Na chłopca zabitego przez policję	652
Ostatni atak. Mikołajowi	653
Pal	655
Pan Cogito. Aktualna pozycja duszy	656
Pica pica L.	658
Piosenka	661
Przyszło do głowy	662
Strefa liryczna	665
Szachy	666
Telefon	668
Tomasz	671
W mieście	673
Wysoki Zamek	675
Ala ma kota. W obronie analfabetyzmu	679
Artur	681
Czas	683
Pan Cogito. Lekcja kaligrafii	684

Pępek	687
Pora	688
Starość	689
Urwanie głowy	690
Zaświaty Pana Cogito	693
Portret końca wieku	695
Czułość	697
Głowa	698
Tkanina	699
ALFABETYCZNY SPIS UTWORÓW	701